

Кенжебаева А.Ә., Мұқатай К.

**Қытай, ағылшын, қазақ
тілдеріндегі сөйлеу
мәдениетіндегі мадақтау
сөздерге салыстырмалы талдау**

Берілген мақалада қазақ, қытай және ағылшын тілдерінің сөйлеу әдебі жүйесінде салмақты орын алатын мадақсөздерге салыстырмалы талдау жасалынған. Ұлттық болмыстың қаймағын бұзбай, бар бояуының қанық сақталып, тіл арқылы айқындап білуде орны ерекше танылған мадақсөздерге талдау жасау арқылы үш ұлттың мәдени болмысы мен ойлау жүйесі, қоршаған дүниені қабылдаудағы ұлттық менталдық танымы туралы жан-жақты ақпарат берілген.

Түйін сөздер: сөз әдебі, мадақсөз, ұлттық мінез, ойлау тәсілі тілдік фактор.

Kenzhebaeva A., Mukatai K.

**Comparative analysis of the
specifics of a compliment in
Chinese, English and Kazakh
speech culture**

The article considers a compliment as a speech act in terms of its object and purpose, depending on the gender of the Chinese, English and Kazakh lingvoculture also considered a compliment design principles, the principles of its formality, used language means.

Key words: Speech Etiquette, way of thinking, compliment, language factor.

Кенжебаева А.А., Мукатай К.

**Сравнительный анализ
специфики комплимента
в китайской, английской
и казахской речевых культурах**

В статье рассматривается комплимент в качестве речевого акта с точки зрения его объекта и цели в зависимости от гендера китайской, английской и казахской лингвокультурах, также рассматриваются принципы оформления комплимента, принципы его формальности, используемые языковые средства.

Ключевые слова: речевой этикет, комплимент, национальный характер, образ мышления, языковой фактор.

**ҚЫТАЙ, АҒЫЛШЫН,
ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ
СӨЙЛЕУ
МӘДЕНИЕТІНДЕГІ
МАДАҚТАУ СӨЗДЕРГЕ
САЛЫСТЫРМАЛЫ
ТАЛДАУ**

Халық әдебінің астарында әркез сыйластық, сыпайылық, құрметтеу, ардақтау секілді асыл қасиеттер жинақталған. Қандай да болмасын ұлттың сөз әдебі өзінің өне бойында ұлттық мәдениет, ұлттық дүниетаным, ұлттық дәстүр, ұлттық діл, ұлттық психологияның қанық бояуын толыққанды ашып көрсететін код іспеттес. Сөз әдебінің қоғам және жеке адамдарға белгілі бір деңгейде әсер етуі ұлттық болмыстың қаймағын бұзбай, бар бояуының қанық сақталып, тіл арқылы айқындап білуде орны ерекше. Сонымен бірге сөз әдебінің ережелері мен қолданыс асын меңгеру арқылы халықтар арасындағы сыйластық пен сенімнің тереңдей түсуіне қол жеткізе аламыз. Кез келген тілді толыққанды меңгеріп, тамырына терең бойлау үшін сол елдің ұлттық және мәдени ерекшеліктерін, айшықты өрнектерін дөп басып жеткізетін сөз әдебінің алуан түрлі формаларын жан-жақты меңгеру қажет. Тіл-тілдегі сөз әдебін, соның ішінде салмақты орын алатын тармағы – мадақсөздерді жан-жақты әрі кешенді түрде зерттеу – бүгінгі таңдағы өзекті мәселелер қатарындағы проблема.

Америкалық тіл ғалымы Эдвард Сепир кезінде: “Бір қоғамдық топтың тарихи мұрасы, оның ұзақ мерзімдік қоғамдық ғұрып-әдетінің жемісі”, – деп атап өткен [1]. Тіл және тіл уәкілдік ететін мәдениет бір-бірімен етене байланыста болады, өйткені тіл – мәдениеттің бір бөлегі.

Мадақсөз тіл құрылысының маңызды бір бөлігі ретінде белгілі бір тілдің мәдени мазмұндарын бейнелеп бере алады. *Әр халықтың өзіндік қалыптасқан салт-дәстүрі болатыны белгілі, осыған орай мадақ сөздерді қолдануы мен қабылдауы арасында бірқатар айырмашылықтар болады. Тіпті кейбір мадақ сөздердің дұрыс деп қолданылуы олардың кейбір өзге ұлт өкілдерінің қабылдауында ақылға қонымсыз болып көрінуі де ықтимал. Мысалы, сырт қарағанда, ағылшын тіліндегі кеңінен қолданылатын: “Неу, you look beautiful today!” деген бір ауыз сөз бір әйел затының сыртқы келбетін мадақтаған жағымды құбылыс деп саналады, ал шығыс мәдениетінің өкілдері үшін еркектердің әйел затының сыртқы келбетін көзге мақтауы бір түрлі оғаш қылық саналады, түрлі күдік тудырып, ыңғайсыздық келіп шығады.*

Қытай, ағылшын, қазақ тілінде мадақтау сөздерді қолдануда біршама айырмашылықтар бар, бұл белгілі дәрежеде осы үш түрлі мәдениеттегі өздеріне тән құндылық көзқарасы, ойлау тәсілі барлығын бейнелейді. Төменде біз қытай, ағылшын, қазақ тілдеріндегі мадақтау сөздерге мазмұны, қуаты, тиісті қайтарылатын жауап үлгісі жағынан салыстырмалы талдау жасауға тырыстық.

Мадақтау сөзі дегеніміз – атына заты сай келіп тұрған басқаларды мақтап-көтермелеуге қолданылатын сөз, ол күрделі қоғамдық сөз байланыс әрекеті болып, әдетте әңгімелесіп тұрған екі адамның арасында туындап, бір тараптың екінші бір тарапты мақтап, марапаттауы әрі өзара берілетін түрлі ұнамды бағасы. Бұл түрдегі бағаның сөз сыңайы тыңдаушының барлық заттық, мінездік, тұлғалық, қабілеттік жақтарын қамтиды. Мадақ сөз – қошамет сөз деп те аталады, ол қоғамдық байланыс тәсілі болып, аса зор қоғамдық қуатқа ие болған сөздер.

Мадақтау сөзі тілдік қарым-қатынас барысында туындайды, ол төмендегідей үш түрлі ерекшелікке ие: ең алдымен, бір тараптың мақтап-марапаттаған әрекетін білдіреді, ал тыңдаушы тарап осы мадақтауға сәйкесті жауап қайтарып жатады. Былайша айтқанда, әңгімелесіп тұрған АВ екі тарап өзара алма-кезек сөйлеседі, сондықтан мадақтау мен оған сәйкесті қайтарылған жауап «жұптастырылған құрылымға» [2] жатқызылады. Екіншіден, бұл түрдегі алмаспалы тілдік қарым-қатынас әрекеті барысында бір тараптың мадақтап-марапаттауы сол тараптың белгілі ойын білдіреді, мәселен, жалаң сәлемдесу қарсы жаққа көңіл бөлгендікті, шабыттандырғандықты, немесе қарсы жақпен аралығын жақындата түскісі келетін ниетті айқындайды. Үшіншіден, қабылдаушы тараптың қайтаратын сәйкесті жауабы сол адам өмір сүрген қоғамдық мәдени ортасына қарай айырмашылық болады.

Құндылық көзқарастарының әр алуандығына байланысты, сондай-ақ әр алуан қоғамдық ортада қалыптасқан мәдениет аясындағы халықтың көңіл бөлетін түйіндері де ұқсамайды. “Тіл қуаты сансыз тілдік мағанасы формасында жүзеге асырылады, тіл мағынасының талдану барысы қоғамдық мәдениеттің жүзеге асырылу барысы болады. Мадақсөз нысанының талдану барысы тіл мағынасының талдану барысы болады, бұл талдаулар қоғамдық құн өлшеміне сай келуі шарт” [2].

Жалпы алып карағанда, батыс мәдениеті болсын немесе шығыс мәдениеті болсын,

адамдар мадақтайтын нысандар негізінен жеке адамның сыртқы келбеті, өзіне тән заттары, қабілеті, жегістігі, мінез-құлқы қатарлы жақтарға шоғырланады. Нақтылы алып айтқанда, үш түрлі мәдениеттегі мадақтау сөз нысандарының өзіндік негіздері болады. Батыс елдеріндегі адамдар арасында әдетте діни сенім, жалақы көлемі, денсаулық жағдайы және жасы, әйелдердің сыртқы кейпі, өзіне тән заттары, қабілеті секілді мазмұнда мадақталып жатады. Ал қытай және қазақ халықтарында шығыс мәдениеті өкілдері болғандықтан, айырмашылықтарға карағанда ұқсастықтар көптеп кездеседі, мәселен, әйел затының сыртқы келбетін мадақтау көбінесе әйелдер ортасында кездеседі, ал ерлерде әйел затының сыртқы келбетін мадақтау өте сирек айтылады. Бұл, әсіресе, қытай мәдениетінде өте сақтықпен қаралатын құбылыс. Себебі қытай мәдениетінде “ер мен әйелге әртекті қарау” идеясының ықпалы әлі де сақталған, оның үстіне, қытай мәдениетінде өзінің отбасы мүшелерін сырт адамдарға отбасын немесе жеке басын мадақтау қытай мәдениетіндегі “кішіпейілділік” қағидатына қарсы келеді. Төмендегі мысалдарға назар аударып көрейік:

Ұзақ өмір сүрген қарт адамға оның денсаулығының әлі тың екендігін айтып, мадақсөз арнағыңыз келсе, қытай тілінде: “老当益壮 (қартайсаңызда қайратыңыз қайтпапты)”, “宝刀未老 (Асыл семсер тозбас)” дегендей мадақтау сөздер айтылады. Сондай-ақ қарт адамдарға қытай тілінде қошамет сөз айтқанда: “八十岁了还能这么精神, 您老真是老当益壮啊! Сексен жасқа келсеңізде әлі рухыңыз мықты екен, қартайсаңызда қайратыңыз қайтпаған екен!», – деген формасын да қолданса болады. Бұл мысалдар арқылы қытай мәдениетінде үлкенді сыйлап, кішіні құрметтеу дәстүрі әлі де сақталып келетінін байқауға болады. Сондықтан қытай тіліндегі «қарт» сөзінің мағынасы даналық пен құрмет деген игі ұғымдарды жинақтаған. Ал ағылшын тілі мәдениетінде, кәрі «old» деген сөз керексіз, жарамсыз деген мағынаны білдіреді, сондықтан қарттарды мадақтағанда үнемі оларды әлі жас көрінесіз, әлі асқақ, жігерлі екенсіз деп мадақтайды, мысалы, “You are really spring chicken, always full of energy! (Сіз әлі жас, жігерлі екенсіз! Қазақ мәдениетінде де қарт адамдарды мадақтағанда “қарт” деген сөздің мағынасында даналық пен сыйластық жатыр. Мәселен: “80 жасқа келсеңіз де әлі рухты екенсіз, қартайсаңыз да қайратыңыз қайтпаған екен” т.б. Сонымен қатар ағылшын тілінде сырт келбетке айтылған мадақсөз: “You look beautiful today! (Сіз,

бүгін аса көріктеніп кетіпсіз!)! ”немесе “You are so sexy! (Сіз, аса тартымды болып кетіпсіз!) түрінде айтылса, қалыпты құбылыс ретінде, тіптен құлаққа аса жағымды қабылданады. Алайда қытай және қазақ мәдениетінде, әйел затының сыртқы келбетін мадақтау негізінен ұқсас жыныстылар арасында жиірек болып, сөйлеуші тарап тыңдаушы тарапқа сүйіспеншілік, және екі тараптың мадақтау нысанына болған қызығушылығын бейнелейді, мысалы, қазақ тілінде: “Бүгін қандай әдемісің!” “Сенің бүгінгі шаш тұрқың әдемі екен, саған жарасады екен! деп айтуға болады.

Қытай халқында мадаққа қайтаруға тиісті жауап үлгісінің өзіне тән қалыптасқан ерекшелігі бар. Қытай мәдениетінде, мадақ сөздерге қайтарылатын жауап негізінен мақтаудан тайсақтау және мақтаудан бас тарту түрінде болады. Батыс елдерінің назарында, мақтаудан бас тарту, өзін төмен ұстау тәсілі арқылы мадақтауға жауап қайтару, бір жасандылықтың бейнесі есептеледі, өйткені олар қытай мәдениетінде бұл түрдегі бейнелеу тәсілінің дәл әрі қонымды екендігін түсінбейді. Мына бір неше мысалға көңіл аударалық:

А: “你们家房子装修的可真好看啊! (Үйлерің өте көркем безендіріліпті!) ”

В: “哎, 就随便找人弄了弄而已。(Қойшы, әйтеуір біреулерді тауып жөндете салдык!) ”

А: “你这画儿画的真不错! (Мына суретті өте әдемі салыпсың!) ”

В: “没有, 没有。(Жо, жоқ.) ”

А: “你的字儿写得可真好看! (Сенің жазуың өте көркем екен!) ”

В: “哪儿呢, 哪有你的字好看啊。(Қайдағы, сенің жазуыңдай болу қайда.) ”

Батыс елдерінде, біз адамдардың өз отбасын мадақтаған “My husband is great, he has just been promoted! (Күйеуім шыныменен керемет, оның енді ғана қызметі жоғарылады)”, “My daughter always does her best, and I’m so proud of her! (мен қызымды мақтан тұтамын, ол үнемі өз талабымен көп жұмыс тындырады!)”, “My sister is so awesome that she has been successfully admitted to the university! (Әпкем расында да керемет, ол сынақтан өтіп, университетке түсті!)” т.б. мадақтау сөздерін көп естиміз. Ал мұндай мадақтау сөздер қытай және қазақ мәдениетінде кезігетін болса, онша көрімсіз қимыл болып, өзін мақтағандық немесе сырт көзге дандайсу болып сезілуі әбден мүмкін. Шығыс мәдениетінде, адамдар тым кішіпейіл қарапайымдылықпен өз отбасын бағалайды, егер де өз баласы басқалар тарапынан “Ұлыңның оқу нәтижесі қандай

жақсы!” деп мадақталса, “Қайдағы, күнде ойынмен, жақсы оқымайды.” дегендей сыпайы жауап қайырып жатады.

Шығыс халықтары қарапайымдылықты өте жоғары бағалайтын халық. Өздері туралы мадақ сөздер естігенде, қатты ыңғайызданып: «О не дегеніңіз!», «Тым асыра мадақтадыңыз», «Тіптен олай емес!», «Деңгейім өте төмен!» деп жауап қайырады. Мәселен, «Сіз ағылшын тілінде керемет сөйлейді екенсіз!» деген мадақсөзге: қытай тілінің сөз әдебі бойынша: «哪里哪里, 您过奖了!», «О не дегеніңіз, Сіз асыра мақтап кеттіңіз!» деп жауап береді. Ал оған білместікпен «Рақмет!» деп жауап қатсаңыз, онда өзіңізді қарама-қарсы жаққа өзі туралы жоғары ойда жүрген тым тәкаппар жан екен деген жаңсақ пікір қалдыруыңыз әбден мүмкін.

Ағылшын тілі мәдениетінде, мадақтау сөздер көбінесе бірқалыпты байланысты білдіріп, адамдар арасындағы мәртебенің теңдігін бейнелейді, осылайша адамдардың қоғамдық аралығын жақындата түседі, әрі таптық көзқарас болмайды, сондықтанда қошеметсөз нысанының көлемі кең, қуатында да мүддешілдік байқалмайды. Әйтседе, “Hey, you look pretty, how are you? (Ау, бүгін көріктеніп кетіпсің ғой, жақыннан бері жағдайың қалай?)” деп аман-саулық сұрасу жайттары, “I love your dress, it’s nice on you! (Мен ұнататын көйлек, саған жарасыпты!)” деп белгілі затқа көңіл бөлетіндігін білдіру, “The meal was very delicious, thank you! (бүгінгі ас аса дәмді болыпты, рақымет саған!)” деп разылығын білдіру, “You are doing nice job, keep going on! (өте жақсы істепсің, жалғастыра бер!)” деп шабыттандыру секілді күнделікті тұрмыстағы қарапайым мадақтау сөз тәсілдері де болады.

Қазақ мәдениетінде мадақтау сөзінің қуатты қытай мәдениетіне ұқсас келеді, ол, негізінен, құрмет пен ізеттілікті бейнелейді. Әдетте лауазымы төмен, жасы кіші адамдар лауазымы жоғары жасы үлкен кісілерге мадақ сөздер айтып, әдептілік жөн-жосығына жүгінеді. Мысалы, “Сымбатты көрінесіз ғой, амансыз ба?” деп сәлемдесу, “Жасарып қалыпсыз ғой, тәуірсіз бе?” дегендей көңілін аулау, “Менің қазіргідей жақсы нәтижеге жетуім сіздің арқаңыз ғой!” деп рақметін білдіру секілді сөз орамдары жатады.

Біздің күнделікті тұрмысымызда, мадақтау сөздер сәлемдесу тәсілі болып қалмастан, бір тараптың екінші бір тарапты мақтап, көңіл бөлгендігін білдіреді, сонымен бірге әңгіме

тақырыбын тудырып, әңгімелесушілердің ортақ көңіл бөлегін түйініне айналады, осылайша тараптардың ортақ әуестігі арқылы қарым-қатынасты жақындата түседі.

Сыйластық пен ізеттілік *барлық халықта бар дәстүр. Ұлттық этикет номенклатурасында ең жоғарғы орындардың бірінде тұрған мадақсөздерді дұрыс қолдана білу* – аударма процесінде жиі кездесетін қиындықтар торабынан сәтті шығуға мүмкіндігін білдіреді.

Сөз әдебі – белгілі бір елдің ділінің (менталитетінің) ерекше айшықтарын таныта алатын, ұлттық бояуын қанық көрсете білетін ақпарат құралы. Тіл оқытуда білімгерлерді жалықтырып, зеріктіріп жібермес үшін сабақты неғұрлым қызықты, тартымды өткізу үшін оқытылып отырған елдің сөз әдебін өз елінің дәстүрлерімен, салттарымен салыстыра отырып

талдатқан жөн, себебі тек салыстыру арқылы ғана бұрыннан байқала бермейтін құбылыстар, фактілер көз алдына келе бастайды, білімгерлердің аналитикалық ойлау машығын қалыптастырып, өзіндік қорытынды мен тұжырымдар жасай алатын дербестікке жетелейді. Қазіргі қоғам бүкіл әлемдік жаһандану көшіне ілесіп, ұлттар арасындағы қарым-қатынас күн сайын нығайып, аясы кеңеюде. Мадақтау сөздердің тілдегі қолданылыс аясы туралы айтқанда, біз айырмашылықтарды тастап, ортақтыққа ұмтылуымыз керек, әр халықтың мәдениетіндегі өзіне тән сөз орамдары мен коммуникемдерін тереңінен түсіну арқылы біз халықтар арасындағы байланыстарды жалғастыратын алтын көпірді нығайтуға өз үлесімізді қосамыз, мадақтау сөздерді дұрыс қолданып және үн қату арқылы өзара табысты қарым-қатынас жасауға қол жеткіземіз.

Әдебиттер

- 1 Sacks O. Text Linguistics[M].Prentice-Hall,Inc.1997.
- 2 汉哈恭维语对比研究, 阿依布布·阿山别克, 现代语文2016.03
- 3 称赞语的文化差异, 付涛, 徐筱秋, 《江西广播电视大学学报》2003年第一期
- 4 从称赞语之英汉比较看东西文化差异, 李艳芬, 《桂林旅游高等专科学校学报》1993年第十卷增刊
- 5 汉日哈语称赞回应的比较研究, 阿依努尔, 华东师范大学, 2010年

References

- 1 Sacks O. Text Linguistics[M].Prentice-Hall,Inc.1997.
- 2 Han ha gongwei yu dui bi yanjiu, Ai bubu Ashan bieke, Xian dai hayu wen 2016.03
- 3 Zan cheng yu de wen hua cha yi, Fu tao, Xu xiaoqi, 《Jiangxi Guangbo dianshi daxue xuebao》2003 nian di yi qi
- 4 Cong zancheng yu zhi ying han bijiao kan dong xi wen hua chayi, Li yanfen, 《Guilin luyou gaodeng huanke xuexiao xuebao》1993 nian di shi juan zengkan
- 5 Han ri hayu zancheng huiyingde bijiao yanjiu.Ainur, Shifan da xue, 2010 nian